

СТАТУС НЕОСНОВАНОГ ОБОГАЂЕЊА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ¹

Апстракт: Неосновано обogaђење (стицање без основа) је посебан извор облигационоправних односа у нашем праву, као и у већини других која припадају европскоконтиненталном правном систему. Приступ у правном обликовању овог института може бити различит, најмање двојак – уређење законским правилима или правилима створеним у судској пракси. Први приступ подразумева да је неосновано обogaђење законом уређено као посебна област облигационог права и извор грађанскоправних односа (Немачка, Швајцарска), или уређење, опет законом, појединих случајева неоснованог стицања, мада не обједињених заједничким насловом, на једном месту у закону (Аустрија). Други приступ је у праву земаља које су препустиле судској пракси и правној теорији стварање правила о неоснованом обogaђењу, а законом уредиле само неке видове неоснованог обogaђења, али не под овим називом (Француска и друге земље романског правног круга). У правима земаља англосаксонског правног система представа о неоснованом обogaђењу као посебном извору облигационих права формирана је релативно касно, тек у другој половини 20. века. Остваривање захтева за враћање неосновано стеченог у процесним формама предвиђеним за уговорне захтеве, ређе деликтне, дуго је било сметња настанку посебне тужбе, утемељене непосредно на правном принципу забране неоснованог

¹ Рад је настао у оквиру пројекта Правног факултета у Нишу „Приступ правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије“, који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије, бр. 149043 Д.

обогаћења. Препрека је сада отклоњена, па се и за *common law* правни систем може рећи да је неосновано обогаћење, или право о реституцији, термин чешиће у употреби, поштено независно од друга два стуба облигационог права – уговора и проузроковања штете. У раду су анализирана општа правила о начину уређења неоснованог обогаћења Немачког грађанског законика (први приступ), правила о обогаћењу без основа француског права (други приступ) и *unjust enrichment (restitution)* енглеског права.

Кључне речи: принцип забране неоснованог обогаћења, неосновано обогаћење, реституција, кондикције, верзиони захтев, *unjust enrichment*.

Увод

Кад је неки део имовине једног лица прешао на било који начин у имовину неког другог лица, а тај прелаз нема свој основ у неком правном послу или у закону, стицалац је дужан да га врати, а кад то није могуће – да накнади вредност постигнутих користи. Обавеза враћања, односно накнаде вредности настаје и кад се нешто прими с обзиром на основ који се није остварио или је отпао.

Ово су одредбе чл. 210. Закона о облигационим односима² којим се установљава обавеза враћања (реституције) у случају промене у имовинскоправним сферама двају лица која је без правног основа и, уколико би изостала, довела би до обогаћења једног лица на рачун другог. Наведеним и одредбама које следе (чл. 210-219. ЗОО) уређено је стицање без основа, или неосновано обогаћење, као посебан извор облигационих односа, поред уговора, проузроковања штете, незваног вршења туђих послова и једностране изјаве воље.

Институт неоснованог обогаћења различито је регулисан у савременом праву. Његова позиција самосталне облигационоправне области, и, у складу с тим – посебног извора облигационих односа, није општеприхваћена, а тамо где јесте, често се преиспитује домен

---

² Закон о облигационим односима, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89, „Сл. лист СРЈ“, бр. 31/93, даље: ЗОО.

који обухвата. Ако се осврнемо на настанак и развој неоснованог обогаћења, видећемо да се одувек кретао између уговора и деликта, и да је разноврсност правних односа, чије је обележје или последица неосновано стицање користи на рачун другог, отежавала прецизно дефинисање појма. Потенцијални извори неоснованог обогаћења одувек су били бројни, посебно их је много у савременом друштву. Неки могу имати и деликтни карактер, са капацитетом проузроковања штете, чиме се отежава идентификација правног односа и избор правила која треба применити. Неосновано обогаћење је најчешће последица допуштених, неретко и вољних људских радњи, па су и правни односи настали на тај начин блиски уговорним односима. У прилог томе говори и назив којим су се у римском праву означавале обавезе из неоснованог обогаћења – *obligationes quasi ex contractu*, а он се дуго времена користио и у англосаксонском праву. Отуда је тешко снаћи се у том лавиринту правних односа и појмова, и наћи праву меру у регулисању установе неоснованог обогаћења.

Стицање без основа је посебан извор облигационих односа у већини земаља европскоконтиненталног правног система, мада има разлике у начину уређења овог правног института. На једној страни уочавамо земље у којима је неосновано обогаћење законом уређено као посебна област облигационог права и извор грађанскоправних односа (Немачка, Швајцарска), и земље у којима су законом уређени поједини случајеви неоснованог стицања, мада не обједињени заједничким насловом, на једном месту у закону (Аустрија). Са друге стране су права земаља у којима је стварање правила о неоснованом обогаћењу више резултат сарадње судске праксе и правне теорије, него законског систематизованог уређења. Ту су законом уређени само неки видови неоснованог обогаћења, али не под овим називом, док о осталим реститутивним захтевима чији је основ у стицању без основа правила треба потражити у судским пресудама и научним радовима правних теоретичара (Француска и друге земље романског правног круга).³

3 В. Р. Schlechtriem, *Restitution und Bereicherungsausgleich in Europa*, Bd. I, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000, стр. 71-73. Правна правила савременог права о неоснованом обогаћењу могу се систематизовати на основу више критеријума, в. нпр., Ј. Даниловић, „Неосновано обогаћење“, одредница у: *Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада*, НИУ „Сл. лист СФРЈ“, Београд, 1978, стр. 401-403;

Право земаља англосаксонског правног система формирало се под другачијим околностима, без непосредног утицаја римског правног наслеђа. Требало је више времена да се неосновано или неправично обогаћење (*unjust enrichment*) уобличи у кохерентну и повезану целину, са сопственим правилима уређења правних односа које обухвата. Узроци касног признавања оваквог статуса су процесне природе; тичу се начина настанка и заштите субјективних права у Енглеској и подељене судске надлежности између редовних судова, који су судили по свом прецедентном праву (*common law courts*), и судова који су судили по правичности (*courts of equity*). У земљама англосаксонског правног система (Енглеска, Ирска, Шкотска, САД) чешће се изразом неправично или неоправдано обогаћење (*unjust enrichment*) означава правни принцип који обједињује разноврсне правне односе произашле из неоснованог стицања користи, ређе – посебна област облигационих односа. У ту сврху се користи израз право о реституцији (*The Law of Restitution*) или једноставно реституција (*Restitution*). Она се дуго борила за своју самосталност, посебно у односу на уговор; одједи гласова да приватном праву *common law* правног система, поред уговора и деликта, није потребан још један основ настанка субјективних права, чују се и данас. На срећу, више је присталица неоснованог обогаћења, свесних постојања и таквих правних односа чија се садржина и положај учесника не могу адекватно објаснити правилима о уговорима или о одговорности за штету.

Предмет рада је анализа неоснованог обогаћења у правима европских земаља оба правна система, уз напомену да ћемо се ограничити само на испитивање његовог статуса као извора облигационих права и обавеза. Врсте и последице неоснованог обогаћења (права и обавезе осиромашеног и обогаћеног лица) остају изван овог истраживања. У првом делу изложићемо правила о неоснованом обогаћењу у европскоконтиненталном праву; за референтна узета су права Немачке, као типичног представника германског правног круга, и Француске – представника романског правног круга. У правима ових земаља пришло се уређењу неоснованог обогаћења на битно различит начин. У Немачком грађанском законнику забрана неоснованог обогаћења

Principles of European Civil Code, Unjust Enrichment, Prepared by C. v. Bar, S. Swan, P. McCannon, Sellier, Munich, 2010, стр. 93-94.

је изражена општом нормом о обавези враћања користи стечене без основа, која је затим допуњена правилима о најчешћим случајевима неоснованог обогаћења. Општост ове одредбе омогућава развој института и у судској пракси, која ће принцип забране неоснованог обогаћења и законска правила у која је преточен моћи да примени и на нове ситуације. У француском праву не постоји општи правни принцип којим се проглашава недопуштеним неосновано стицање користи на туђ рачун. Француским грађанским закоником је уређена само исплата недугованог, правила о осталим случајевима неоснованог стицања настала су у судској пракси и правној теорији. У другом делу рада бавимо се правом Енглеске, земље без кодификованог грађанског права, тако и права о неоснованом обогаћењу. Овде постоји више тужби за повраћај неосновано стечене користи, са прецизно дефинисаним претпоставкама и последицама. Те тужбе имају заједнички основ у правном принципу забране неоснованог обогаћења.⁴

Неосновано обогаћење у правима европскоконтиненталног правног система

Јединствено уређење правног института неосновано обогаћење – пример Немачког грађанског законика

У немачком праву неосновано обогаћење је посебан извор облигационоправних односа, уређено у посебном делу законика, под насловом *Ungerechtfertigte Bereicherung*. У дословном преводу, израз значи неправично или неоправдано обогаћење (*ungerecht* – неправичан, неправедан), и указује на етичку основу института, слично као што и термин *unjust enrichment* англосаксонског права одражава порекло неоснованог обогаћења из одлука судова који су судили на основу правичности.⁵

4 У нордијском праву је приступ помало специфичан. Нема општих правила о условима и последицама неоснованог обогаћења, већ о томе одлучује суд у сваком конкретном случају. Због тога се не може извести општи закључак о условима успостављања пређашњег стања заједничких за све или већину случајева неоснованог стицања. Више у: P. Schlechtriem, нав. дело, стр. 71-73.

5 Правнофилософска подлога неоснованог обогаћења је принцип да се нико не сме обогатити на рачун другог, који је још од римског права сматран захтевом природне правичности, изражен у изреци „*Natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletioem*“ – По природи, правично је да се нико не обогати на

Регулисање неоснованог обogaћења почиње општом одредбом која поставља правило о обавези враћања, подесно да обухвати разноврсне случајеве неоснованог стицања користи. Правило је конкретизовано наредним одредбама о појединим типичним кондикцијским захтевима, њиховој садржини и домашају, и приговорима дужника.⁶

У § 812. BGB прописано је да је лице које стекне нешто од другог без правног основа и на његов рачун, било радњом осиромашеног, било на други начин, дужно да му стечену корист врати. Раније је ова одредба тумачена као општи принцип неоснованог обogaћења из кога произлази један захтев (тужба), заједнички за све случајеве неоснованог стицања, и увек под истим претпоставкама, од којих је најважнија – непосредна веза између осиромашења једног и обogaћења другог лица.⁷ Таквим тумачењем нису се могли решити неки случајеви неоснованог стицања које је са собом донео развој правног саобраћаја, повећавајући број учесника у једном уговорном односу, са различитим улогама, тако да су неки само посредници у обављању уговорне трансакције.⁸ Савремени правни теоретичари не инсистирају на непосредности, већ испитују да ли је осиромашени, променом коју је изазвао у својој и имовини обogaћеног, остварио жељени циљ. Само негативан одговор чини основаним захтев за враћање користи, без обзира колико има учесника у насталој имовинској промени, и са каквим улогама.⁹

штету другог. (Јуст. Дигеста, 12, 6, 14). Порекло начела је у грчкој философији, и у складу је са Аристотеловим учењем о корективној правди. Све до данас, ова изрека служи и као полазна тачка у изграђивању института неоснованог обogaћења и као његово образложење. В. Ј. Даниловић, нав. дело, стр. 398-399.

6 В. §§ 812-822. Немачког грађанског законика (Bürgerliches Gesetzbuch, даље: BGB).

7 Теорија јединства (Einheitstheorie), по којој је кондикциони захтев осиромашеног могућ само према оном лицу које је корист стекло непосредно од њега; уколико се предмет обogaћења нађе у имовини трећег лица, реституција је искључена. В. К. Zweigert, Н. Kötz, *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts*, Bd. II, Institutionen, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1984, стр. 269-270.

8 Нпр., испуњење обавезе давањем налога банци да новчани износ исплати са рачуна налогодавца (дужника) на рачун повериоца. Уколико би отпао основ обавезе, дужник не би имао право на повраћај плаћеног од повериоца; због испуњења посредством банке, није испуњен услов непосредности – истоветност узрока осиромашења и обogaћења.

9 Ова теорија (Trennungslehre) је прихваћена у судској пракси. В. W. Fikentscher, А. Heinemann, *Schuldrecht*, 10. Aufl., De Gruyter Recht, Berlin, 2006, стр. 704-705.

С обзиром на начин или узрок обogaћења, сви кондикциони захтеви сврстани су у две велике групе, у оквиру којих се врши даље разврставање. Прву групу чине случајеви обogaћења настали одређеном радњом, најчешће осиромашеног; то су *Leistungskonditionen*. У другој групи су обogaћења настала на други начин или *Nichtleistungskonditionen*.¹⁰ Појам *Leistung* се код нас најчешће преводи као чинидба, али овде има шире значење – то је свако свесно, вољно и циљно увећање туђе имовине. Употребљени изрази указују на намеру осиромашеног да својом радњом оствари циљ, најчешће да испуни обавезу, за коју се испостави да не постоји или да није обавеза осиромашеног, да није намењена примаоцу (јер није „прави“ поверилац), или обавезу чији основ касније престане, или се не оствари циљ испуњења. Оваквим схватањем појма „чинидба“ олакшава се идентификовање осиромашеног – повериоца, и обogaћеног – дужника, ако у неоснованом стицању учествује више лица.¹¹

Најважнији и најчешћи захтев из групе *Leistungskonditionen* је испуњење привидног дуга - обавезе која никада није имала правни основ или јој је основ престао у моменту испуњења (*condictio indebiti*).¹² Овој групи кондикција припадају и *condictiones ob causam finitam* – захтев за повраћај испуњеног због накнадно престалог основа испуњења (поништење или раскид правног посла,¹³ наступање раскидног услова)

10 У немачком законику има и других одредаба заснованих на принципу забране неоснованог обogaћења, од којих су поједине и изван дела законика у коме су уређени облигациони односи (поједине одредбе о пословодству без налога - §§ 682, 684 и 687; о преради, спајању и смеши - § 951; о захтевима власника за предају ствари и плодова - §§ 987-988; о нарочитим разлозима за опозив поклона - §§ 516, 527, 528, 531.. BGB). Садржински, или макар у погледу последица које су реститутивне, оне се дотичу правила о неоснованом обogaћењу, ширећи на тај начин домен његове примене и на оне правне односе који нису у непосредној вези са §§ 812-822. BGB.

11 В. К. Larenz, *Lehrbuch des Schuldrechts*, Bd. II, Besonderer Teil, 11. Aufl., Verlag C. H. Beck, München, 1977, стр. 466-470; W. Fikentscher, A. Heinemann, нав. дело, стр. 799; A. Stadler, *Jauernig BGB Kommentar*, 12. Aufl., Verlag C. H. Beck, München, 2007, стр. 1075-1077.

12 Има мишљења да овде спадају сви случајеви неоснованог обogaћења који нису посебно уређени, нпр., повраћај више плаћеног, повраћај ствари која је предата уместо дуговане (*condictiones sine causa*). В. А. Stadler, нав. дело, стр. 1079. Али, то би могло бити и испуњење обавезе против које је дужник имао перемпторни приговор који истиче тек после испуњења, иначе посебно регулисан у § 813. BGB.

13 Последице једностраног раскида уговора су уређене посебним одредбама, којима се не упућује на сходну примену правила о неоснованом обogaћењу (§ 346.

и *condictio ob rem* (*condictiones causa data causa non secuta*) – повраћај датог због неостварења сврхе обавезе¹⁴. Посебно је уређен захтев за повраћај чинидбе која је у супротности са законском забраном или добрим обичајима – *condictiones ob iniustam vel turpem causam*, који, такође, представља ситуацију обogaђења радњом осиромашеног лица.¹⁵

Основ реститутивних захтева обogaђења насталог „на други начин“ такође је постављен у начелној одредби § 812. BGB; то су *Nichtleistungskonditionen*¹⁶ и обухватају заиста разноврсне случајеве обogaђења, које једино повезује одсуство радње осиромашеног као узрока обogaђења (поред неопходног услова непостојања правног основа). У правној теорији се сврставају у неколико типова кондикционих захтева. Најбројнију групу чине *Eingriffskonditionen*,¹⁷ обogaђења настала радњом обogaђеног лица – неовлашћеном употребом или утрошком туђе ствари (или права), чиме је обogaђени уштедео издатке које би иначе морао начинити. Обавеза накнаде постигнутих користи или уштеђених издатака настаје независно од тога да ли је осиромашени намеравао да користи ствар (у чему га је спречио обogaђени сопственом употребом) и независно од претрпљеног губитка, па и у његовом одсуству. Сврха реституције у овом случају није „поравнање“ губитка осиромашеног – то је сврха надокнаде штете, и зато тај видљив, вредносно изражен губитак, није услов одговорности обogaђеног. Овде треба вратити корист коју је други стекао а на њу нема право, оном коме правно припада. У крајњем, то је власник (или поверилац потраживања) коме је гарантовано право на избор да користи ствар, да је не користи или је да другом на употребу. Неовлашћена употреба је „напад“ на ово

BGB). Паралела је ипак очигледна, посебно са одредбом § 818. BGB о обиму враћања неосновано стеченог.

14 На пример, издата је меница ради плаћања цене а уговор о продаји се не закључи. Ова група кондикција се може сматрати оквиром за све *Leistungskonditionen*, зато што је њихова појмовна претпоставка неостваривање циља или жељеног резултата.

15 Анализа услова и домашаја примене наведених кондикција излази из оквира задате теме, стога упућујемо на К. Larenz, нав. дело, стр. 490-500 и W. Fikentscher, А. Heinemann, нав. дело, стр. 709-721, и литературу која се тамо наводи.

16 У законику се не користи овај ни израз *Leistungskonditionen*. Подела и називи обе врсте кондикција настали су у правној теорији.

17 *Eingriff* – „уплитање“, мешање у туђу правну сферу, без правног основа.

право (Eingriff) и увек подразумева губитак, чак и кад се не може новчано изразити.¹⁸

Посебан тип ових кондикција користи се у случају неовлашћеног али пуноважног преноса својине на треће лице, који је у немачком праву, због специфичног начина стицања права својине, изузетно значајан за заштиту осиромашеног.¹⁹

Неосновано обogaћење „на други начин“ може настати и испуњењем туђе обавезе – треће лице, које пуноважно испуни туђу обавезу повериоцу, има право на накнаду испуњеног од дужника чији је дуг угашен на овај начин. То су тзв. *Rückgriffskonditionen*, карактеристичне за ситуације неоснованог обogaћења са најмање три лица – поверилац, обogaћени (дужник чија је обавеза испуњена) и осиромашени (који је испунио туђу обавезу). Таква је и *Drittempfänger-kondiktion*, којом се штити поверилац чији је дужник, уместо њему, обавезу испунио трећем лицу. Овде је то треће лице обogaћено вредношћу чинидбе која му не припада, и дужно је да је надокнади повериоцу.²⁰

На крају, узрок обogaћења може бити употреба своје ствари у туђу корист или излагање трошковима уместо другог и у његову корист. Накнада издатака се остварује посебном кондикцијом – *Verwendungskondiktion*,²¹ блиској кондикцији која се користи када је

18 Овом захтеву може конкурисати захтев за надокнаду штете уколико је радња обogaћеног противправна а осиромашеном проузрокована (надокнадива) штета. У одсуству ових услова, успостављање пређашњег стања могуће је само накнадом постигнутих користи, дакле - захтевом из неоснованог обogaћења. В. К. Zweigert, Н. Kötz, нав. дело, стр. 271.

19 У немачком праву неосновано обogaћење је неопходан коректив последица насталих међусобном независношћу два, за пренос својине, потребна уговора. Посао обавезивања (*Verpflichtungsgeschäft*) садржи обавезу на пренос права својине, али га не преноси. За то је потребан посао располагања (*Verfügungsgeschäft*), који је апстрактан, па стицаоца чини власником чак и ако основни – посао обавезивања није пуноважан. Преносилац нема право на реивиндикациону тужбу, јер је својину изгубио; једини начин да поново дође до ствари је захтев из неоснованог обogaћења – захтеваће да му стицалац преда ствар коју, због неважности основног посла, држи без основа. В. Н. Р. Westermann, *BGB-Sachenrecht*, 11. Aufl., С. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2005, стр. 59-66.

20 Има више варијанти ових кондикција и свака има посебне услове примене. Упућујемо на: W. Fikentscher, A. Heinemann, нав. дело, стр. 727-732.

21 Овај тип неоснованог стицања настао је из верзионог захтева (*actio de in rem verso*), ког нема у немачком праву, за разлику од француског права.

испуњена туђа обавеза (*Rückgriffskondiktion*), уз једну, битну разлику – услов њене примене није учешће најмање три лица у „ланцу“ неоснованог стицања.

Обогаћење без основа француског права

Најстарији важећи европски грађански законик – француски Code civil, не садржи опште одредбе о неоснованом обогаћењу као извору облигација или правном институту сличне природе и намене. По основу настанка, облигације могу бити уговорне (чл. 1101-1369. Сс) и неуговорне (чл. 1370-1386. Сс); неуговорне обавезе су даље подељене на обавезе настале на основу закона и обавезе настале вољном (свесном) људском радњом, и ту спадају квазиконтракти, деликти и квазиделикти (чл. 1370. и 1371. Сс). За нас су битни квазиконтракти, јер се тичу обавеза насталих добровољном људском радњом и, зато што су веома сличне уговорним обавезама, суштински се сматрају уговорима. Квазиконтрактуалне обавезе су незвано вршење туђих послова (*gestion d'affaires d'autrui*, чл. 1372-1375. Сс) и исплата недугованог (*répétition de l'indu*, чл. 1376-1381. Сс), и само су оне уређене закоником. Остали захтеви из неоснованог обогаћења решавају се по правилима насталим у судској пракси и правној теорији.

По закону, лице које, погрешно верујући да је дужник, плати дуг или преда неку ствар, има право на повраћај од лица коме је обавеза испуњена, без обзира да ли је прималац био у заблуди или је знао да стиче без основа (чл. 1376. и 1377. Сс). Овим и наредним одредбама којима се регулише начин и обим успостављања пређашњег стања, уређен је, за већину европских права типичан случај неоснованог стицања – исплата недугованог. У француском праву, међутим, исплата недугованог није врста неоснованог обогаћења, јер за њу постоји посебна, законом регулисана тужба – кондикција, и треба је строго разликовати од верзионих захтева. Неоснованим обогаћењем сматрају се само случајеви заштићени верзионом тужбом – *actio de in rem verso*, о којој се у доктрини, још од Поатјеа (Pothier), писало као о општој тужби из неоснованог обогаћења.²² Посебан допринос уобличавању тужбе дали су Обри (Aubry) и Ро (Rau); полазећи од принципа правичности, који забрањује обогаћење на рачун другог, сматрали су да је употреба

---

²² Ј. Даниловић, нав. дело, стр. 401.

ове тужбе дозвољена у свим случајевима увећања имовине једног лица на туђ рачун, без легитимног основа. У познатом случају Boudier с краја 19. века, одлуком Касационог суда *actio de in rem verso* је употребљена први пут и убрзо после тога судска пракса је прихватила као општу тужбу из неоснованог стицања.

Пре тога, скоро читав један век, судије су настојале да применом правила о незваном вршењу туђих послова (посебно о неправом пословодству без налога) реше бројне спорне ситуације неоснованог стицања користи на туђ рачун. Резултат је често био незадовољавајући, и само је стварао забуну о смислу и границама примене једног веома корисног правног института какав је *negotiorum gestio*.²³ Заслугом Обрија и Роа јасно је раздвојена *actio de in rem verso* од незваног вршења туђих послова, означена је као самосталан и, у односу на све законом уређене правне институте, независан извор облигационих односа. Уобличавање правила о условима примене тужбе је препуштено судској пракси, и она је то учинила у поменутом случају Boudier. Радило се о продавцу вештачког ђубрива који је тужио власника земљишта за исплату вредности ђубрива које је испоручио закупцу, а овај га употребио за узгој пољопривредних производа на закупљеном земљишту. Пошто је у међувремену раскинут уговор о закупу и власник поново ступио у посед непокретности, па му је припала и неубрана летина, Boudier је, због инсолвентности закупца, затражио исплату цене од власника. Касациони суд је усвојио захтев са образложењем да је корист од испорученог ђубрива припала власнику земљишта и да правичност налаже да буде надокнађена оном на чији је рачун стечена.²⁴

У одлукама које су уследиле, додатно су прецизирани услови примене тужбе, чему је много помогла правна теорија.²⁵ Ова тужба се у савременој правној теорији назива „*enrichissement sans cause*“ –

23 О томе веома детаљно и са судским одлукама у: B. Nicholas, „Unjustified Enrichment in the Civil Law and Louisiana Law“, *Tulane Law Review*, No. 4, 1962, стр. 619-621.

24 В. у: K. Zweigert, H. Kötz, нав. дело, стр. 276.

25 Неосновано обogaћење је само један од доказа успешне сарадње судске праксе и правне доктрине у Француској. Ослушкивањем „пулса“ друштвеног развоја, који законодавац понекад није у стању да следи, створена су на овај начин многа корисна правила и принципи за уређење односа у заједници (нпр., принцип

обогађење без основа, а услови под којима се примењује су умањење имовине једног лица (*appauvrissement*), чија је последица увећање имовине другог (*enrichissement*). Не прави се разлика између обогађења радњом осиромашеног и обогађења на други начин, која постоји у немачком праву.²⁶ Неопходно је да је промена настала „*sans cause légitime*“ – без правног основа, с тим да се не испитује одсуство основа на страни тужиоца, већ да ли се тужени може позвати на неки основ, нпр., уговор, да примљено задржи. Да се не би кварила законска структура извора облигационих односа стварањем нове врсте обавеза, у судској пракси је заузет став о супсидијарности *actio de in rem verso*, и то је још један услов њене примене.²⁷

Actio de in rem verso је „последње“ правно средство, јер се може користити уколико нема посебне тужбе из односа већ уређених закоником. Захтев супсидијарности је строг и сужава подручје примене тужбе, што има везе и са разлогом њеног настанка – попуњавање правне празнине у законнику, правилима о неким животним ситуацијама произашлим из неоснованог обогађења. С обзиром на овакву сврху, тужбу је требало примењивати селективно, рестриктивним тумачењем испуњености услова примене, од којих је основни – да за конкретан спорни однос нема законског правила. Поново је судска пракса добила одговоран задатак да прецизира ове услове, овога пута према принципу супсидијарности. До данас, ипак, нема консензуса о његовом тачном значењу и домаћају у контексту неоснованог обогађења, и многи се правни теоретичари залажу да буде укинута.²⁸

Приказ статуса неоснованог обогађења у француском праву завршићемо констатацијом о његовом релативно скромном домену

забране злоупотребе права), и сва се, непосредно или посредно, темеље на првом принципу у праву – принципу правичности.

26 Већина *Leistungskonditionen* могла би се решити у француском праву по правилима о исплати недугованог; у осталим случајевима неоснованог стицања користи, нпр., користи од неосновано примљене услуге, применила би се *actio de in rem verso*. Више у: К. Zweigert, Н. Kötz, нав. дело, стр. 277.

27 У немачком праву тужба из неоснованог обогађења не уступа пред другим тужбама; за све важи принцип конкуренције. У међусобном односу кондикција, предност имају *Leistungskonditionen* над *Nichtleistungskonditionen*. Више у: Larenz, нав. дело, стр. 473 и W. Fikentscher, А. Heinemann, нав. дело, стр. 732-733.

28 О томе у: К. Zweigert, Н. Kötz, нав. дело, стр. 279-281 и С. v. Bar, S. Swan, P. McCannon, *Principles of European Civil Code, Unjust Enrichment*, стр. 96-97.

примене, што важи и за земље чије се грађанско право обликовало под утицајем Наполеоновог кодекса (Белгија, Луксембург, делом и Италија). То не значи да је осиромашеном ускраћена правна заштита у случајевима које не уређује Code civil, нити има правног прецедента. Многи правни односи који се у другим европским правима уређују посебним правилима о неснованом обогаћењу, у романским правима се решавају у пољу уговорног права, посебно одредбама о реститутивним последицама оних начина престанка уговора који имају ретроактивно дејство.²⁹

Неосновано обогаћење у common law правном систему

У савременом енглеском и ирском праву неосновано обогаћење је трећи извор облигационих односа, поред уговора и проузроковања штете, на месту које је некада припадало квазиконтрактима - појму коришћеном за означавање правом установљених обавеза враћања неосновано стечене или задржане користи, која припада или је намењена другом. За разлику од европскоконтиненталног правног система, неосновано обогаћење дуго није било посебна облигационоправна област (такав му је статус признат тек у другој половини 20. в.), што не значи да није било правних средстава и мера реститутивног карактера и циља. Недостајао је само посебан процесни оквир за остварење захтева из неоснованог обогаћења, различит од процесних форми за остварење уговорних захтева, и један правни принцип за објашњење таквог, „квазиуговорног“ захтева.³⁰

Израз неосновано обогаћење (или његова алтернатива – стицање без основа) није општеприхваћен у енглеском праву; постоји својеврсна јавна расправа о најпрецизнијој дефиницији овог правног института, чије су границе понекад несигурне и покретљиве, претећи да се избришу у корист друга два „стуба“ облигационог права – уговора и штете. Не тако давно, област неоснованог обогаћења називала се право о реституцији (*the law of restitution*), и многи су уџбеници и

²⁹ Схватање појма каузе, посебно француског правника Доме (Domat), такође је сузило подручје примене и значај кондикција у француском праву.

³⁰ Проблем са неоснованим обогаћењем није био у томе да судови нису знали шта је потребно за успостављање пређашњег стања, већ што нису знали зашто је то потребно. А. Kull, „Rationalizing Restitution“, *California Law Review*, No. 5, 1995, стр. 1196.

монографска дела били насловљени управо оваквим називом.³¹ Израз неправично (неоправдано) обogaћење – *unjust enrichment*, означавао је правни принцип који је у основи реституције и одређује њене контуре. Данас је, ипак, другачије, па се под овим појмом подразумева посебна област облигационог права и извор облигационих односа, док је израз „реституција“ употребљен у значењу последице или обавезе обogaћеног да врати (реституише) осиромашеном оно што је неоправдано стекао на његов рачун.³²

Борба за самосталност неоснованог обogaћења у правима земаља common law правног система (укључујући и право Сједињених америчких држава, јер се формирало под битним утицајем енглеског права) била је дуга и тешка, праћена термилошким шаренилом које је више збуњивало него што је доприносило препознавању разлога настанка обавезе враћања неосновано стеченог. Коришћени изрази, стављени у контекст неоснованог обogaћења, понекад су били толико вештачки да су се противили правној логици, посебно појму *privity*, због кога је било толико тешко наћи право место за обавезе из неоснованог обogaћења.

Privity је посебна веза или однос између страна, настала као резултат њиховог заједничког учествовања у неком правном послу или догађају, нпр., уговору, сусвојини.³³ *Privity of contract* значи да права и обавезе настају само за сауговараче, с тим да су утужива једино ако се једна страна, за обећану чинидбу, и сама обавезала на противчинидбу.³⁴ Будући да су дуго времена субјективна права била

31 Видети неке од ауторитета у овој области, нпр., P. Birks, *An Introduction to the Law of Restitution*, Oxford University Press, 1989; A. Burrows, *The Law of Restitution*, Oxford University Press, 2002; Goff, R., Jones, G., *The Law of Restitution*, Sweet and Maxwell, 2006.

32 Тако је и један од најзначајнијих носилаца идеје о неоснованом обogaћењу као самосталном извору облигационих права и обавеза, Peter Birks, у каснијим радовима означавао реституцију као „одговор“ на неосновано обogaћење, дакле, као обавезу, што се уочава и у наслову његове монографије из 2003. – *Unjust Enrichment*, Oxford University Press. Видети и претходну напомену.

33 *Oxford Dictionary of Law*, fifth Ed., Oxford University Press, New York, 2002, стр. 383.

34 Такозвани Consideration. Овај појам има више значења, а овде га треба схватити као чинидбу или обећање чинидбе који су „цена“ по којој се купује противчинидба друге стране. Објашњава разлог обавезивања и близак је, мада не и идентичан, појму каузе у европскоконтиненталном правном систему.

заштићена само ако је било посебне тужбе (*writ* систем), а таквих је било једино за уговор и деликт, захтеви из неоснованог обogaћења били су смештени у форму тужби за остварење уговорних захтева, јер су им били најближи. Захтев тужиоца (осиромашеног) је правно оправдан „несрећним“ изразом *implied promise* - у значењу прећутног или од суда претпостављеног обећања туженог (обogaћеног) да ће вратити корист стечену без основа. Ова обавеза се претпостављала по праву (*law*), па је убрзо настала теорија о обавезама које нису резултат изричитог и вољног обавезивања, као код уговора, али право, на основу понашања страна или нарочитих околности, претпоставља да оне постоје и да се морају испунити (*contracts implied in law theory*). Очигледно је да се захтев из неоснованог обogaћења темељио на чистој фикцији да је обogaћени „обећао“ да ће вратити неосновано стечену корист. Ни касније употребљаван израз *quasi-contracts* није допринео јасној представи да је забрана неоснованог обogaћења правни принцип, а неосновано обogaћење - посебан правни институт и посебно подручје правних односа. Жртва је, међутим, била неопходна, јер је то био једини начин процесноправне заштите лица које је, без правног основа, основа који се није остварио или је касније отпао, или на други начин, увећало имовину туженог на рачун сопствене.³⁵

Први покушај да се неоснованом обogaћењу да значење правног принципа, али и извора правних обавеза, датира из друге половине 18. века, када је у једном судском поступку усвојен захтев тужиоца за повраћај новца од туженог, заснивањем такве обавезе на природној правди и правичности (*natural justice and equity*).³⁶ Касније су у судској

35 О развоју неоснованог обogaћења кроз процесноправне механизме в. у: J. B. Ames, „The History of Assumpsit“, *Harvard Law Review*, No. 1, 1888-1889, стр. 1-19, No. 2, 1888-1889, стр. 53-59; K. Zweigert, H. Kötz, нав. дело, стр. 281-285; о терминима в. и: P. Davis, „Restitution, Concepts and Terms“, *The Hastings Law Journal*, Vol. 19, 1968, стр. 1182-1188.

36 „If the defendant be under an obligation, from the ties of natural justice, to refund the money, the law implies a debt, and gives this action, founded in the equity of the plaintiff's case, as it were upon a contract (*quasy ex contractu, as the Roman law expresses it*)...the gist of this kind of action (restitution) is, that the defendant, upon the circumstances of the case, is obliged by *the ties of natural justice and equity* to refund the money.“ Овако је одлуку образложио судија Mansfield у чувеном случају *Moses v. Macferlan* из 1760. г., наговештавајући будући правац развоја неоснованог обogaћења у судској пракси судова који су судили по свом прецедентном праву (*common law courts*), насупротив судовима који су судили по правичности (*equity courts*). Грађани су се обраћали овим

пракси коришћени други, већ поменути, појмови за објашњење обавезе туженог на реституцију – *contracts implied in law* и *quasi-contracts*, који су већ самим називом, у коме је био садржан и израз *contract* – уговор, стварали забуну и онемогућавали препознавање неоснованог обogaћења као посебног правног појма, посебно у односу на уговор. Све до средине 20. века, обавеза враћања неосновано стеченог посматрана је као обавеза најближа уговорној, посебно по карактеру радње обogaћеног, која је позитивна (враћање користи), каква је и већина обавеза уговорног дужника (*dare, facere*). Томе у прилог говоре још две чињенице. Прво, израз *quasi-contracts*, позајмљен из римског права, значи квази-уговор, дакле, то је обавеза налик уговорној.³⁷ Друго, на већини правних факултета у Енглеској неосновано обogaћење се не изучава као посебан предмет или, макар, као посебна област облигационог права, већ се реститутивне мере, којима се отклањају последице неоснованог стицања, изучавају уз уговор, и део су уџбеника који носе назив Право о уговорима (*The Law of Contracts*).³⁸ Поједини аспекти неоснованог обogaћења обрађују се уз проузроковање штете, посебно у вези са *conversion*.³⁹ Последњих година објављено је неколико радова угледних аутора посвећених искључиво неоснованом обogaћењу, мада и даље под називом *The Law of Restitution* – Право о реституцији.⁴⁰

Правила о враћању неосновано стечене користи стварана су најпре у пракси судова *equity*, јер поступак пред редовним судом (*common law courts*) није био могућ због непостојања посебне тужбе за захтев из неоснованог обogaћења. Процесни услови за њихову надлежност у овој области створени су ширењем поља употребе две тужбе намењене

судовима кад није било посебне тужбе за покретање поступка пред редовним судом (*common law courts*), а то је дуго времена био случај са захтевима из неоснованог обogaћења, тако да су и они допринели обликовању овог правног института.

37 Лат. *quasi* – као, готово; као да, тобоже. В.: С. Милинковић, П. Сегедин и В. М. Тодоровић, *Латинско-српски речник*, Сл. гласник, Београд, 2009, стр. 243.

38 В. Dickson, „*The Law of Restitution in the Federal Republic of Germany: A Comparison with English Law*“, *The International and Comparative Law Quarterly*, No. 4, 1987., стр. 751-787.

39 *Conversion* је противправни утицај на туђу ствар којим се повређује право својине власника, нпр., одузимањем, уништењем или недопуштеном употребом ствари. То је деликт, подвргнут правилима одштетног права.

40 Видети, нпр., А. Burrows, *The Law of Restitution*, Oxford University Press, 2002; Goff, R., Jones, G., *The Law of Restitution*, Sweet and Maxwell, 2006.

пре свега заштити уговорних односа: action of debt и action of account, касније и тужбе action of assumpsit, и на остале реститутивне захтеве, без обзира да ли је основ захтева уговор или друга правна чињеница. То, међутим, није указивало на прави разлог обавезивања туженог да врати стечену корист - свеједно да ли се радило о неиспуњењу уговорне обавезе или о томе да је тужилац умањио своју имовину у корист туженог без правног основа, процесна форма увек је била иста. Преокрет је настао 1943. године када се House of Lords изричито изјаснио да су захтеви засновани на неоснованом обогаћењу (unjust enrichment) потпуно издвојени од уговорних и одштетних захтева, и да представљају трећу врсту извора облигационих права и обавеза.⁴¹ Овај став је постао прецедент и омогућио да и у англосаксонском праву неосновано обогаћење постане посебан део облигационог права.

Неосновано обогаћење се сада суочава са другом врстом проблема – проблемом прецизног одређивања сопственог домена, садржине и параметара успостављања пређашњег стања.⁴² Претходнице тужбе из неоснованог обогаћења у енглеском праву биле су *action for money had and received* (за повраћај новца који је тужилац непосредно платио туженом), *action for quantum meruit* (за накнаду за пружене услуге), *action for quantum valebat* (за накнаду вредности ствари употребљене у корист туженог) и тужба за повраћај новца који је треће лице исплатило туженом, најчешће у својству повериоца тужиоца. Оне се користе и данас,⁴³ али засноване непосредно на принципу забране неоснованог обогаћења (prevention of unjust enrichment), те нема више потребе да идентитет позајмљују од других правних института, посебно уговора.⁴⁴

41 Одлука донета у случају *Fibrosa Spolka Akcyjna v. Fairbairn Lawson Combe Barbon Ltd.*, 1943 AC 32, 61.

42 B. C. v. Bar, S. Swan, P. McCannon, *Principles of European Civil Code, Unjust Enrichment*, стр. 115.

43 Шкотско право се разликује, јер се формирало под двоструким утицајем – романског права и енглеског прецедентног права, па се и означава „мешовитим системом“. Реститутивни захтеви, класификовани према тужбеном захтеву, су: *repetition* – ако је неосновано стечена новчана корист, ту спада и исплата туђег дуга; *restitution* – захтев за повраћај тачно одређене ствари (натурална реституција) и *recompense* – обједињује све остале случајеве стицања користи који се не односе на новац или ствар (нпр., накнада за неосновано примљену услугу). В. у: *Ibid*, стр. 118.

44 О овим тужбама одлучује common law суд. Постоји и тужба *account of profits* о којој одлучују судови equity. Она је алтернатива тужби за накнаду штете и може

Има неких ситуација које су на граници више правних института, нпр., неоснованог обogaћења и штете, и није сасвим јасно коме од њих припадају. Њихова класификација одређује избор правила, материјалних - која им дају садржину, и процесних – која одређују врсту, начин и поступак заштите од повреде. Тако је спорно да ли је „обogaћење“ противправном радњом, која је и штетна радња, део права о неоснованом обogaћењу. Проблем настаје у вези са признањем повериоцу (осиромашеном-оштећеном) права на одрицање од одштетног захтева, уместо кога ће захтевати накнаду у висини остварене добити на страни туженог (waiver of tort). Друго отворено питање је правна природа захтева за накнаду губитка насталог неовлашћеном употребом тужиоцеве ствари, редовно непокретности. Да ли је захтев закупаца да му закупац надокнади губитак од неовлашћене употребе ствари по истеку закупа у висини тржишне закупнине, захтев из неоснованог обogaћења, или је просечна тржишна закупнина мерило висине накнаде штете? Спорна је и могућност сврставања стварноправних захтева за повраћај ствари тужиоца под принцип забране неоснованог обogaћења и њиховог расправљања у овом контексту. Несумњиво је да се ови захтеви битно разликују од претходно наведених, који су, и у случају да буду признати за захтеве из неоснованог обogaћења, облигационоправни, и пред судом ће се остваривати тужбама *in personam*. За својинскоправне захтеве претходно треба утврдити да ли је престало право својине тужиоца, а потом изабрати адекватну тужбу – стварноправну или облигационоправну.⁴⁵ Питање је актуелно и за европскоконтинентално право, посебно немачко, због специфичности у стицању права својине.

Ова и друга отворена питања тичу се материјалног права и правилног избора правног института коме припадају – неосновано обogaћење, право својине, уговор, деликт или неки други. Несумњиво је да се на одређени начин дотичу неоснованог обogaћења; нека од њих

се користити у случајевима у којима је, из тужиоцевог губитка (штете), тужени стекао одређену корист. На пример, у случају повреде ауторских права (copyright), уместо накнаде штете, тужилац може захтевати да му тужени преда добит остварену неовлашћеном употребом његових ауторских права.

45 Ако тужилац није више власник, његов захтев губи атрибут „својински“, и, под одређеним условима, може прерасти у облигационоправни захтев из неоснованог обogaћења.

су заправо случајеви неоснованог обogaћења, нека су ближа другим правним институтима, али су заснована и на принципу забране неоснованог обogaћења, тако да је њихова заштита истовремено и у функцији спречавања стицања без основа, мада посредној. Постоје и неке дилеме о најефикаснијем процесном средству заштите – да ли остати при постојећим тужбама (common law и equity права) или створити нову, општу тужбу за све захтеве из неоснованог обogaћења. Можда је рано за коначан одговор, али су већ сада дефинисани обавезни елементи захтева, било да је непосредно заснован на забрани неоснованог обogaћења, било да га посредно штити. То су: стицање користи на страни туженог (обogaћење); корист је стечена на рачун тужиоца (осиромашење); одсуство правног основа туженог да стечено задржи и његово „прече“ право на стечену корист.⁴⁶

Закључак

Стицање користи на рачун другог без правног основа је недопуштена промена у имовинама двају субјеката, којој се правни поредак супротставља принципом забране неоснованог обogaћења и низом правила која се на њему темеље. Наша анализа је показала да су неке земље изградиле на овом правном принципу посебан правни институт неоснованог обogaћења, и законом га уредиле, а да је у право других земаља уведен посредством судске праксе и правне теорије, без одговарајуће законске регулативе. Пут који је пређен до издвајања неоснованог обogaћења у посебну област (облигационог) права, није био нимало лак. Бројни су узроци неоснованог стицања и могућности да настане у заиста разноврсним ситуацијама, од којих су неке обухваћене већ постојећим правним институтима. На пример, неосновано обogaћени је и онај сауговарач који није испунио обавезу, мада је примио испуњење противчинидбе. Лице коме је

⁴⁶ Приговор туженог којим се трајно одбија тужиочев захтев за реституцију. Тужени ће га употребити ако се његова имовинска позиција, услед веровања у основаност и коначност стицања, променила, редовно отуђењем ствари или издацима које иначе не би имао; надокнадом користи, нашао би се у горем положају у односу на време пре стицања (*change of position*). Пошто осиромашење савесног туженог није у складу са циљем института, он није дужан да врати стечено или надокнади његову вредност. В.: А. Burrows, *The Law of Restitution*, Butterworths, London-Dublin-Edinburgh, 1993, стр. 421-431.

проузрокована материјална штета је, услед умањења имовине за износ штете, сиромашније него што је било пре штетне радње или пропуштања. У оба случаја, и савесној уговорној страни и оштећеном, признаје се право на успостављање пређашњег стања коме се тежи и код неоснованог обogaћења, али са битно другачијим основом. У првом случају, захтев произлази из уговора, у другом – из деликта, па су и претпоставке за остварење истог циља – успостављање пређашњег стања – различите. Због тога је је неоснованом обogaћењу, у познатој трихотомној подели извора облигационих односа на уговор, деликт и неосновано обogaћење, „статус грађанства“ признат најкасније.

Једном стечен статус и издвојеност неоснованог обogaћења од уговора и деликта, у праву земаља европскоконтиненталног правног система више нису били спорни. Неосновано обogaћење је, или законом уређено као самосталан извор облигационих односа (Немачка, Швајцарска, Аустрија), или се за овакав статус „изборило“ захваљујући сарадњи судске праксе и правне теорије (Француска). На правним факултетима широм Европе изучава се као посебна област облигационог права, чему су допринели правни теоретичари довољно сензибилисани да, или следе законодавчеву идеју о неснoваном стицању, или да му је „наметну“ и обавезу га на законско уређење овог правног института. Позиција неоснованог обogaћења је много јаснија и у савременом приватном праву *common law* правног система. Превазиђене су првобитне процесне препреке које су отежавале издвајање неоснованог стицања користи у посебан основ захтева. Постојање више тужби реститутивног карактера и даље је одлика правног санкционисања неоснованог обogaћења, али уз битну разлику – овај правни принцип повезује их сада у једну целину, и омогућава њихово разликовање од других захтева сличне (реститутивне) природе, уговорних или одштетних.

Ivana Simonović, LL.M.
Teaching Assistant
Faculty of Law, University of Niš

THE STATUS OF UNJUSTIFIED ENRICHMENT IN COMPARATIVE LAW

Summary

Unjustified (unjust) enrichment of another's property is a prohibited modification pertaining to the property of two persons. The legal order responds to such modification by applying the legal principle prohibiting unjustified enrichment and a series of related rules based on this principle. Upon this legal principle, some countries have developed a separate legal institute of unjustified enrichment which is governed by the rules of statutory law. Some other countries have accepted this legal institute through judicial practice and legal theory, without enacting relevant statutory regulation. The process of recognizing unjustified enrichment as a distinct area of the law of obligations has by no means been simple and straightforward. Looking back into the genesis and development of this institute, we can observe that it has always kept emerging in the area between contract and tort law. Moreover, determining a precise definition of the concept of unjust enrichment has been further aggravated by the complexity of diverse legal relations, which either featured or resulted in unjust acquisition of another's property. The possible sources of unjustified enrichment have always been numerous, particularly in the contemporary society. Some of these acts may be classified as torts with the capacity to produce damage, which makes the identification of legal relations and the choice of the applicable rule of law even more difficult. In most cases, unjustified enrichment is a result of a legitimate and (quite frequently) voluntary human action, which brings legal relations generated in this way close to contractual relations. Finding one's way in this labyrinth of legal relations and concepts may be difficult at times, for which reason unjustified enrichment has been the latest legal institute to receive its "civil status" in the positive law trichotomy of the

sources of obligation law, which are classified as contracts, torts and unjust enrichment.

Once acquired, the status and the distinctive nature of unjustified enrichment as related to contracts and torts have not been a matter of further dispute in the legislations of the countries of the European-continental legal system. Unjustified enrichment has either been regulated through statutory law as a separate source of obligation law (in Germany, Switzerland and Austria) or has achieved an independent status due to the collaboration of the judicial practice and legal theory (in France). Across Europe, unjustified enrichment has entered the law school curricula as a special area of obligation law, which is the direct contribution of the legal scholars who have been sufficiently receptive either to pursue the legislator's policy on unjustified enrichment or to "impose" this legal institute and oblige the legislature to regulate this issue by statutory law. The status of unjustified enrichment is much less ambiguous in the contemporary private law of the common law countries. The initial procedural obstacles which made it difficult to file a claim for unjustified enrichment on separate grounds have been removed. The presence of a number of claims for restitution still characterizes the legal sanctioning of unjustified enrichment but there is a significant difference: this legal principle brings them together under a single heading and distinguishes them from other claims (in contracts or torts) which have a similar aim.

Key words: *the principle prohibiting unjustified enrichment, unjustified enrichment, restitution, condictiones, actio de in rem verso, unjust enrichment*